

'*Avâmilü'l-mi'e*'sinin şerhi olup Bed-râvî Zehrân tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1988). 11. *Taқыid fi'l-ḥamdi ve's-şükri*. Bilinen nüshası Rabat Kütüphanesi'ndedir (nr. 544). 12. *Bulûḡu'l-emel fi fenni'z-zecel*. Zecel türü şiirden bahsedilen eserin nüshası Muhammed el-Fehhâm tarafından gösterilen yerde (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1273) mevcut değildir. 13. *eş-Şimârü'l-yâni'a fi'l-uşûl* (GAL Suppl., II, 23). 14. *Tefsîru âyeti "felâ ukşimü bi-mevâki'in-nücûm"* (a.g.e., a.y.). 15. *Şerḡu Kaşidetü'l-bürde*. Bûsîrî'nin *Kaşidetü'l-bürde*'sinin şerhi olup 903 (1498) yılında tamamlanmıştır. Eser Bulak'ta (1297), Kahire'de (1282, 1286, 1302, 1304, 1308) ve İskenderiye'de (1288) basılmış, ayrıca Muhammed Ali Hasan tarafından Bağdat'ta yayımlanmıştır (1961, 1966).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâlid b. Abdullah el-Ezherî, *Temrînü't-tullâb ft şınâ'ati'l-i'râb*, İstanbul 1305, s. 2; a.mlf., *Müşilü't-tullâb*, Kahire 1325, Mukaddime; Se-hâvî, *eḡ-Ḍav'ül-lâmi'*, Beyrut, ts., III, 171-172; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 188; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, Beyrut, ts., VIII, 26; Ali Paşa Mübârek, *el-Ḥıtaṭü't-Tevfikıyye*, Kahire 1990, X, 53; Hân-sârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tahran 1391, III, 278-279; Serkîs, *Mu'cem*, I, 811-812; Brockelmann, *GAL*, I, 362; II, 34-35; *Suppl.*, I, 524, 534; II, 22-23; a.mlf., "Ezherî", *IA*, IV, 442; a.mlf., "al-Azhari", *EI²* (İng.), I, 821; *İzâhu'l-meknûn*, I, 293; II, 229, 543; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifn*, IV, 96; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 171; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 297; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-Arabî*, Beyrut 1985, I, 141-149; Muhammed el-Fehhâm, "eş-Şeyḡ Hâlid el-Ezherî", *MMLA*, XXXII (1393/1973), s. 18-24.

AHMET TURAN ARSLAN

EZHERİ, Muhammed b. Ahmed

(محمد بن أحمد الأزهری)

Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed
b. Ezher el-Ezherî el-Herevî
(ö. 370/980)

Arap dil âlimi, edip ve fakih.

282'de (895) bugünkü Afganistan'ın kuzeybatısında yer alan Herat'ta doğdu. Bu sebeple Herevî nisbesiyle de anılır. Aslen Arap olduğu anlaşılmaktadır. Tahsilini Herat ve Bağdat'ta yaptı. Herat'ta İbn Hürrem diye tanınan muhad-dis Hüseyin b. İdrîs ile Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ebû Ca'fer el Münzirî'den, Bağdat'ta dil ve lugat bilgini Niftaveyh ve Zeccâc gibi ünlü âlimlerden faydalandı. Daha sonra fıkıhla meşgul olmaya başladı. Şâfiî fıkının usul ve fûrûnunu inceleyerek dil yönünden diğer mezhep

imamlarından üstün bulunduğu İmam Şâfiî'nin kitaplarında geçen nâdir ve garîb kelimeleri derledi. Fıkıh ve dil çalışmalarının yanında tefsir, hadis, şiir, tarih ve diğer ilimlerle de ilgilenen Ezherî bu alanlarda da eserler verdi. Hadis ilminde âlî isnad sahibi olduğu kaynaklarda belirtilir.

Ezherî'nin karşılaştığı bir olay onu daha çok dil çalışmasına sevketti. 312 (924) yılında hacdan dönerken içinde bulunduğu kabile ile birlikte Karmatîler'in eline esir düştü. İki yıl süren esaret hayatı boyunca bedevî Araplar'dan faydalananak garîb kelimeleri topladı ve bu malzemeyi *Tehzîbü'l-luḡa* adlı ünlü kitabında değerlendirdi. Ezherî aynı zamanda, "Sâhibü'l-garîbeyn" diye tanınan Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevî ile Ebû Üsâme Cenâde b. Muhammed ve Karrâb gibi ünlü âlimlere hocalık etmiştir.

Kendisinden önceki dil âlimlerini güvenilirlik açısından ikiye ayıran Ezherî güvendiklerini beş tabaka halinde inceledi. Güvenmediklerinden Leys b. Muzaffer (ö. 187/803'ten sonra), Kutrub, İbn Düreyd ve Büştî gibi dilcileri Arapça'yı bozdukları gerekçesiyle tenkit eder. Ancak kendi çalışmaları da İbn Manzûr gibi bu sahanın otoriteleri tarafından eleştirilmiştir. Ezherî Rebülâhîr 370'te (Ekim 980) Herat'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *Tehzîbü'l-luḡa*°. Müellif ömrünün sonlarına doğru yazdığı bu meşhur eserinde harflerin telaffuzunu esas alarak Halîl b. Ahmed'in (ö. 170/786) *Kitâbü'l-Âyn*'inde uyguladığı usulü benimsemiştir. Birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunan eser aralarında Abdüsselâm Hârûn, Muhammed Ali en-Neccâr, M. Abdülmün'im el-Hafâc ve M. Ebü'l-Fazl İbrâhim'in de bulunduğu bir grup âlim tarafından neşredilmiştir (I-XV, Kahire 1964-1967, 1979). Ezherî'nin bu konuda ayrıca *Kitâbü Tefsîri işlâhi'l-manṭık*, *Kitâbü'l-Edevât* ve mahiyeti bilinmeyen *Kitâbü Ma'rifeti's-şubḡ* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir. 2. *ez-Zâhir fi garîbi el-fâzi's-Şâfi'i*. İmam Şâfiî'nin en yakın arkadaşı ve talebesi olan İsmâil b. Yahyâ el-Müzenî'nin İmam Şâfiî'nin kitaplarından kısaltarak meydana getirdiği *Muḥtaşarü'l-Müzenî* adlı eserinde geçen garîb ve nâdir kelimelerin açıklamalarını ihtiva eder. Bir fıkıh lügatı niteliğindeki eser Muhammed Cebr el-Elfi tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Küveyt 1399/1979). Selahattin Kıyıcı, Ezherî ve onun

bu eseri üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.). 3. *Kitâbü Me'âni'l-ḡurâ't*. Kıraat meselelerinin sürelerle göre teker teker ele alındığı eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Reşid Efendi, nr. 22). 4. *Kitâbü Tefsîri esmâ'i'l-ḡusnâ* (Sezgin, VIII, 204).

Ezherî'nin bunlardan başka *et-Taḡrîb fi't-tefsîr*, *Kitâbü 'İleli'l-ḡurâ't*, *Nâsiḡu'l-ḡurân* ve *mensühuh*, *Kitâbü'r-Rûḡ* ve *mâ câ'e fihî mine'l-ḡurân* ve *s-Sünne*, *Me'âni şevâhidi garîbi'l-ḡadîḡ*, *Ġarîbü'l-fıkh* (bunun bir önceki kitap veya *ez-Zâhir* ile aynı eser olabileceği ileri sürülmektedir), *Kitâbü'r-Red 'ale'l-Leys* (Halîl b. Ahmed'in talebesi olup onun eserini ikmal eden Leys b. Muzaffer'in *Kitâbü'l-Âyn*'daki hataları hakkındadır), *Kitâbü'l-Hayz*, *Mu'allakât-ı Seb'a'yı* açıkladığı *Tefsîrüs-Seb'i't-tvâlî* ile *Kitâbü Tefsîri şî'ri Ebî Temmâm* (*Tefsîru Dîvâni Ebî Temmâm*) ve *Aḡbâru Yezîd b. Mu'âviye* adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezherî, *Tehzîbü'l-luḡa*, I, 1-54, ayrıca nâşirlerin mukaddimesi, s. 5-32; a.mlf., *ez-Zâhir fi garîbi el-fâzi's-Şâfi'i* (nşr. Muhammed Cebr el-Elfi), Küveyt 1399/1979, nâşirin mukaddimesi, s. 7-22; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ*° (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 323-324; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*°, XVII, 164-167; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, IV, 177-181; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 334-336; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*°, XVI, 315-317; Safedî, *el-Vâfi*, II, 45-46; Sübkî, *Ṭabaḡât*, III, 63-68; İsnvî, *Ṭabaḡâtü's-Şâfi'iyye*, I, 49; Fîrûzâbâdî, *el-Bülḡa* (nşr. Muhammed el-Mısri), Küveyt 1407/1987, s. 186; Süyûtî, *Buḡyeytü'l-vu'ât*, I, 19-20; Dâvûdî, *Ṭabaḡâtü'l-müfessirîn*, II, 61-63; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 72-73; Hân-sârî, *Ravzâtü'l-cennât*, VII, 336-338; Brockelmann, *GAL*, I, 134-135; *Suppl.*, I, 197; *Hediyeytü'l-ârifîn*, II, 49; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), II, 309-310; Sezgin, *GAS*, VIII, 201-205; Ömer Ferruh, *Târîḡu'l-edeb*, II, 517-520; Selahattin Kıyıcı, *Muhammed el-Ezherî, Hayatı ve ez-Zâhir fi garîbi el-fâzi'l-İmâm eş-Şâfi'i* (doktora tezi, 1985), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 42-117; R. Blachère, "al-Azhari", *EI²* (İng.), I, 822.

SELAHATTİN KIYICI

EZHERİYYE

(الأزهرية)

Halvetiyye tarikatının

Hifniyye şubesinin

Ebû Abdullah Muhammed

b. Abdurrahman ez-Zevâvi el-Ezherî'ye

(ö. 1207/1792-93)

nisbet edilen bir kolu

(bk. HALVETİYYE).